

**Л. М. Прутуляк**кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти  
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

## ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду проблеми особистісно-професійного розвитку студентів педагогічних ЗВО. Основним системотворчим чинником особистісно-орієнтованої професійної освіти є професійний розвиток майбутнього фахівця у процесі активної взаємодії учасників навчання з урахуванням їх досвіду, особистісних особливостей та специфіки освітнього середовища вищого навчального закладу. Автор прийшов до висновку, що процес здобуття педагогічної освіти буде більш ефективним, якщо він буде взаємопов'язаним із процесом професіоналізації студентів під час навчання у ЗВО. Час навчання у ЗВО є найбільш значущим етапом особистісно-професійного становлення людини. Студентство – це період адаптації до нової соціальної ролі, до нових умов і вимог, що пред'являються до самоорганізації студентів, до роботи над собою, що ґрунтується на новій високого ступеня відповідальності, період активного навчання і розвитку, професіоналізації, і до того ж це ще й вікова криза, обумовлений змінами, що відбуваються з особистістю. Основним джерелом професійного розвитку на початкових етапах професійного становлення є рівень особистісного розвитку студента. Упродовж навчання співвідношення особистісного та професійного розвитку набуває характеру певної цілісності. Професійний розвиток особистості починає домінувати над особистісним і визначати його. У процесі професійного становлення відповідальність є основним чинником формування професійного та життєвого шляху особистості. Формування відповідальності пов'язано зі свободою особистості щодо прийняття рішень упродовж життєвого шляху. Розглянувши підходи до особистісно-професійного розвитку студентів у педагогічних ЗВО, було зроблено висновок, що сучасна підготовка у педагогічних ЗВО зобов'язана враховувати особистісне і професійне становлення студентів. У центрі навчання повинна знаходитися унікальна цілісна особистість студента, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, розкриває свій внутрішній потенціал, відкрита до прийняття подальшого досвіду, усвідомлення відповідальності перед життєвим вибором в різноманітних умовах дійсності.

**Ключові слова:** педагогічний ЗВО, особистісно-професійний розвиток, професійна підготовка, професійне становлення особистості.

**Постановка проблеми.** У педагогічному ЗВО професійний розвиток майбутнього вчителя відбувається завдяки професійній підготовці – сукупності спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; процесу повідомлення учням відповідних знань й умінь

Готовність учителя до забезпечення розвитку індивідуальних можливостей учнів, здатність до професійного й особистісного саморозвитку – це домінуюча мета його професійної підготовки.

Сьогодення вимагає від студента оволодіння ефективними способами отримання, обробки та застосування різноманітної за якістю та кількістю інформації. Об'єктивні зміни в економічному, політичному, соціокультурному житті суспільства вимагають підготовки творчих особистостей із цілісним досвідом, гармонійним сприйняттям навколишньої дійсності, зі сформованою системою ціннісних орієнтацій. Майбутнього вчителя необхідно забезпечити професійною, спеціаль-

ною та гуманітарною підготовкою, яка зумовлює високий рівень його соціальної зрілості, культури, оскільки саме він закладає фундамент розвитку дитини. Професійна підготовка повинна забезпечувати глибоке знання, розуміння суті суспільства і людини, їх взаємозв'язки у процесі розвитку. Лише за цієї умови вчитель зможе реалізувати один із найважливіших педагогічних принципів єдності навчання і виховання. Тому дослідження проблеми особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя є актуальним.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Проблема особистісного розвитку привертала увагу багатьох науковців і набуває широкого опрацювання в роботах Л. Виготського, О. Леонтьєва, Т. Тихонові, Л. Зязюн та ін. Особливого значення ця проблема набуває в контексті педагогічної діяльності та підготовки до неї. Аналіз досліджень К. Абульханової-Славської, М. Боритко, В. Маралова, Б. Фішман та ін. уможливує виділити низку істотних характеристик саморозвитку педагога: внутрішній процес самозміни особи-

стості під впливом внутрішніх суперечностей; реагування людини на вплив соціального середовища; вияв активності, яка визначається здатністю здійснювати особистісні вибори на основі пізнання себе; свідомо якісна зміна самого себе (ідентичності) і власної діяльності; особливий вид діяльності, цілеспрямованої на підвищення ефективності процесів «самості», необхідних для успішного виконання діяльності [10].

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є розгляді проблеми особистісно-професійного розвитку студентів педагогічних ЗВО.

**Виклад основного матеріалу.** Удосконалення системи сучасної вищої педагогічної освіти неможливе без цілісного і комплексного підходу до вивчення особистості студента і розуміння його психічної та пізнавальної діяльності. Відповідно, освітня система підготовки майбутнього педагога повинна орієнтуватися на формування соціально активної, самостійної, впевненої в собі особистості, яка володіє високим ступенем відповідальності, професійною компетентністю, що дозволить їй досягти особистісної та професійної самореалізації.

При організації системи підготовки студентів педагогічних ЗВО необхідно спиратися не тільки на закономірності психічного розвитку, але і на індивідуальні особливості студентів, і в зв'язку з цим планомірно направляти процес особистісного та професійного розвитку. Головне завдання викладачів – це забезпечення процесу озброєння студентів найбільш підходящими прийомами формування професіоналізму [4]. Таким чином, з визначенням «професійного розвитку особистості» пов'язані такі поняття, як «професіоналізм», «розвиток професіоналізму особистості» які поглиблюють характеристику процесу професійного зростання особистості майбутнього вчителя. Вивчаючи категорію професіоналізму, українські дослідники посилаються на структуру професіоналізму педагогічної діяльності І. Бакаєвої і на праці А. Деркача та В. Сластьоніна, які розглядають професіоналізм як систему, що складається з двох підсистем: професіоналізму особистості та професіоналізму діяльності [2; 3; 8]. Зокрема, А. Деркач зазначає, що професіоналізм педагога – це інтегральна психологічна характеристика особистості педагога, яка включає наявність видів професійної діяльності та сполучення особистісних професійно важливих якостей, які забезпечують ефективне вирішення ним професійних завдань навчання та виховання підростаючого покоління, а також завдань професійного самовдосконалення. Тут варто погодитись з науковцем, що професіоналізм педагога несе у собі три сторони: ефективне виконання з високою результативністю видів педагогічної діяльності (навчальної, розвивальної, виховної, діагностичної, корекційної, самоосвітньої та ін.); повноцінне

гуманістично-орієнтоване педагогічне спілкування, яке спрямоване на забезпечення співробітництва з іншими учасниками педагогічного процесу (з учасниками, з колегами – педагогами, з адміністрацією); зрілість особистості педагога, яка характеризується сполученням професійно важливих якостей, необхідних для високо результативної педагогічної діяльності та гуманістично спрямованого педагогічного спілкування [2].

Погоджуючись з провідними вченими, які розглядають професіоналізм як тісний взаємозв'язок між процесом професійної майстерності і формуванням особистісної цілісності, можна стверджувати щодо єдиного особистісно-професійного розвитку особистості майбутнього вчителя, в якому відбувається розвиток особистісних якостей, умінь, розширення кола інтересів, зміна потреб, актуалізація ролі мотивів, більш високих щаблів досягнення професіоналізму, зростання потреб у набутті знань, умінь, навичок.

Обґрунтовуючи думку вчених щодо важливості та актуальності особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя, важливо зауважити, що в період формування його професійної зрілості на творчому рівні відбуваються, з одного боку, розвиток індивідуальних характеристик (потреби, інтереси, установлювання, рівень прихильності, особливості інтелекту тощо), які впливають на самовизначення в професії, професійну адаптацію, а з іншого – педагогічна діяльність позитивно або негативно впливає на формування самооцінки, самовизначення. Важливим, на нашу думку є той факт, що в процесі особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя відбувається не лише розкриття, але і примноження його внутрішнього потенціалу. Примноження особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя характеризують такі ознаки: розширення кола пізнавальних інтересів, домінування потреб самореалізації, зацікавленість прийомами самоосвіти, підвищення рівня педагогічної майстерності, розвиток процесів «самості». Загальновідомо, що професійний саморозвиток учителя розпочинається у вищому навчальному закладі та здійснюється протягом усієї його педагогічної діяльності, тому, як ніколи актуальною виступає необхідність створення такої моделі професійного зростання вчителя, яка давала б йому змогу економно, раціонально й успішно формувати ті цінності, які адекватні вимогам сучасної освіти, соціуму й часу [6].

У сучасному світі від майбутніх фахівців вимагають не лише професійної стійкості при умовах конкурентного ринку праці, а й готовності до зміни своєї професійної діяльності. Тому особливо важливим у процесі професійного становлення є формування особистісного потенціалу. Усе це можливо за умов усвідомлення ролі власного особистісного потенціалу та його вивчення, що

у подальшому може вплинути на розвиток професійної діяльності.

Значення професійного становлення особистості можна визначити, як зазначає Л. Шнейдер, так: це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей і їх інтеграції, готовність до постійного особистісного і професійного зростання [12]. Професійне становлення майбутнього фахівця залежить від певних характеристик людини, які визначають кінцевий успіх формування студента як професіонала, його професійну готовність та у сукупності зумовлюють її рівень. На думку В. Бодрова до таких характеристик належать: професійна мотивація як спонукальна та спрямовуюча активність особистості на задоволення не тільки біологічних потреб, але насамперед потреб у праці, спілкуванні, самоствердженні, самореалізації, самовдосконаленні; загальна і професійна підготовленість у формі попередніх (для опанування професії) і кваліфікаційних (з урахуванням рівня професіоналізації) знань, навиків і умінь, необхідних для виконання стандартних та нетипових професійних завдань; рівень функціональної готовності і резервів організму до трудової діяльності, розвиток професійно важливих фізіологічних функцій аналізаторів та фізичних якостей (сила, швидкість, витривалість); стан індивідуально-психологічних функцій людини і насамперед професійно важливих якостей для конкретної діяльності, що характеризують пізнавальні процеси і психомоторику, темперамент, характерологічні та емоційно-вольові особливості особистості [1].

Основним системотворчим чинником особистісно-орієнтованої професійної освіти є професійний розвиток майбутнього фахівця у процесі активної взаємодії учасників навчання з урахуванням їх досвіду, особистісних особливостей та специфіки освітнього середовища вищого навчального закладу.

Розвиток особистості впродовж навчання, освоєння професії і виконання професійної діяльності є центральною ланкою особистісно-орієнтованого навчання.

Основним джерелом професійного розвитку на початкових етапах професійного становлення є рівень особистісного розвитку студента. Упродовж навчання співвідношення особистісного та професійного розвитку набуває характеру певної цілісності. Професійний розвиток особистості починає домінувати над особистісним і визначати його. У процесі професійного становлення відповідальність є основним чинником формування професійного та життєвого шляху особистості. Формування відповідальності пов'язано зі свободою особистості щодо прийняття рішень упродовж життєвого шляху.

Можемо констатувати, що особистісний розвиток є невіддільним від професійного – в основі

кожного лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, що призводить до вищої форми життєдіяльності – творчої самореалізації [11, с. 22]. Як зазначає Е. Зеєр, у межах часового підходу професійне становлення практично повністю співпадає з онтогенезом людини, якщо розглядати онтогенезу як життя індивіда з дня народження до старості. Отже, є всі підстави вважати професійне становлення процесом, який пронизує все життя людини [5, с. 251].

Загалом під професійним розвитком сьогодні розуміють процес соціалізації, що відбувається в онтогенезі людини, спрямований на привласнення нею різноманітних аспектів світу праці – професійних ролей, професійної мотивації, професійних знань, умінь та навичок. Провідною детермінантою, що структурує професійний розвиток, виступає притаманний певній культурі суспільний розподіл праці [9].

Детермінація професійного розвитку особистості різними психологічними школами трактується по-різному. Соціально-психологічні теорії вважають професійний розвиток результатом соціальної селекції і передуючого вибору професії впродовж соціалізації, при цьому велике значення надається випадковості. Психодинамічні теорії як детермінанти професійного розвитку людини розглядають інстинктивні спонуки і емоційно забарвлений досвід, отриманий в ранньому дитинстві. Важливу роль грає реальна ситуація в світі професій, яку спостерігає особистість в дитинстві і ранній юності (Е. Бордин, У. Мозер). Подібні настанови стосовно ранньої фіксації потреб проявляються в теорії професійного розвитку Е. Роу. Представники психології розвитку чинниками професійного становлення вважають попередню (до вибору професії) освіту і психічний розвиток дитини [7, с. 158-163].

Професійний розвиток майбутнього фахівця розглядаємо як формування, становлення, інтеграцію і реалізацію в навчальному процесі професійно значущих особистісних якостей та здібностей, а також засвоєння професійних знань, умінь, навичок і засвоєння педагогом технологій професійної діяльності.

Професійне навчання формує у студентів цілі та перспективи професійного розвитку залежно від рівня самооцінки та прагнень особистості, з урахуванням того ідеалу вчителя-майстра, на який орієнтуються студенти.

У професійному навчанні студента – майбутнього вчителя – потрібно формувати гнучкість мислення, уміння діагностувати та прогнозувати розвиток кожного учня, передбачити результати своїх дій, вміння досягати поставленої мети оптимальним способом.

Отже, можемо констатувати, що професійна готовність вчителя-початківця – це важлива осо-

бистісно-професійна позиція, що передбачає поєднання трьох взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістового та практичного.

Зміст цільового компоненту моделі підготовки майбутнього учителя орієнтований на виявлення загальної поінформованості, актуалізацію педагогічних знань, умінь і навичок студента, стимуляцію професійно-особистісної мотивації, спрямованої на розширення власних фахових можливостей, відкритості до новаторської діяльності, формування доцільної самоорганізації й рефлексії навчально-практичних і науково-дослідних зусиль.

Змістовий компонент є системою фахових загальнопедагогічних знань, умінь і навичок, а також професійної мотивації і ціннісно-смилових компонентів професійної самосвідомості, детермінованою майбутньою професійною діяльністю, структурованою за циклами професійної підготовки і представленою в різних формах навчальної діяльності в педагогічних ЗВО (навчальна, квазіпрофесійна, навчально-професійна).

Змістовий компонент моделі визначається сукупністю цілей і завдань та відображає комплекс знань, умінь, навичок, особистісних рис, якими повинні оволодіти студенти. У змісті освіти майбутнього вчителя визначаємо три базові аспекти: 1) професійні знання, уміння і навички; 2) професійно важливі якості особистості; 3) професійна мотивація та рефлексія. Змістовий компонент моделі взаємопов'язаний із цільовим і практичним, оскільки визначає досягнення кінцевого результату.

Професійні знання є результатом процесу професійної підготовки студентів, що відображаються у свідомості майбутніх фахівців як уявлення, поняття, судження, гіпотези, теорії, концепції, принципи, закони, закономірності тощо. Якісними показниками засвоєння професійних знань є глибина, гнучкість, стійкість, практичність.

**Висновки і пропозиції.** Отже, процес здобуття педагогічної освіти буде більш ефективним, якщо він буде взаємопов'язаним з процесом професіоналізації студентів під час навчання у ЗВО. Час навчання у ЗВО є найбільш значущим етапом особистісно-професійного становлення людини. Студентство – це період адаптації до нової соціальної ролі, до нових умов і вимог, що пред'являються до самоорганізації студентів, до роботи над собою, що ґрунтується на новій високого ступеня відповідальності, період активного навчання і розвитку, професіоналізації, і до того ж це ще й вікова криза, обумовлений змінами, що відбуваються з особистістю.

Таким чином, розглянувши підходи до особистісно-професійного розвитку студентів у педагогічних ЗВО, можна зробити висновок, що сучасна підготовка у педагогічних ЗВО зобов'язана враховувати особистісне і професійне становлення студентів. У центрі навчання повинна знаходи-

тися унікальна цілісна особистість студента, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, розкриває свій внутрішній потенціал, відкрита до прийняття подальшого досвіду, усвідомлення відповідальності перед життєвим вибором в різноманітних умовах дійсності.

#### Список використаної літератури:

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности : учебное пособие. Москва : ПЕР СЭ, 2001. 511 с.
2. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. Москва : МПСИ, 2004. 752 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Заблоцька С. Модель-програма особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 438–443.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учебное пособ. Москва : Академический Проект; Фонд «Мир», 2005. 336 с.
6. Зязюн І.А. Мета і характер розвитку особистості з точки зору альтернативних парадигм сучасної освіти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Технології управління освітніми закладами» Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка*. Полтава, 2011. С. 8–9.
7. Михайлов И. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д. Сьюпера. *Вопр. психологии*. 1975. № 5. С. 158–163.
8. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття : у 3 кн. / авт. кол. : В.М. Литвин (кер.), В.П. Андрущенко, С.О. Довгий, В.О. Зайчук, В.Г. Кремень ; за заг. ред. В.М. Литвина. Київ : Навч. книга, 2003. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. 672 с.
9. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
10. Савчин М.В. Теоретико-методологічні засади створення та реалізації програми особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога : монографія / за ред. М.В. Савчина. Дрогобич : ВВДДПУ ім. І. Франка, 2014. С. 9–72.
11. Суховершина Ю.В. Психологическое сопровождение личностно-профессионального развития студента службой практической психологии вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Курск, 2006. 155 с.
12. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учебное пособие. Москва : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 600 с.

**Pritulyak L. Personal and professional development of students of the pedagogical institute**

*The article is devoted to the problem of personal and professional development of students of pedagogical colleges. The main system-creating factor of personal-oriented professional education is the professional development of the future specialist in the process of active interaction of the training participants, taking into account their experience, personal characteristics and specifics of the educational environment of the higher educational institution. The author came to the conclusion that the process of obtaining pedagogical education will be more effective if it is interlinked with the process of professionalization of students during their studies at the higher education institution. The time of training in the higher education institution is the most significant stage of personal and professional development of a person. Student life is a period of adaptation to a new social role, to new conditions and requirements for self-organization of students, to work on themselves based on a new high degree of responsibility, a period of active learning and development, professionalization, and besides, it is also an age crisis caused by changes in the personality. The main source of professional development at the initial stages of professional development is the level of personal development of the student. During the course of training, the ratio of personal and professional development acquires the character of a certain integrity. Professional development of the individual begins to dominate over personal development and determine it. In the process of professional development, responsibility is the main factor in the formation of the professional and life path of the individual. The formation of responsibility is associated with the freedom of the individual to make decisions throughout life. Having considered approaches to the personal and professional development of students in pedagogical higher education institutions, it was concluded that modern training in pedagogical higher education institutions must take into account the personal and professional development of students. In the center of training should be a unique holistic personality of the student, who seeks to maximize their opportunities, reveals their inner potential, is open to the adoption of further experience, awareness of responsibility for life choices in different conditions of reality.*

**Key words:** pedagogical education system, personal and professional development, professional training, professional formation of a person.